

Jelena Kasap*

Izvorni znanstveni rad
UDK 347.626-055.2(497.543)"18/19"
DOI: <https://doi.org/10.25234/pv/19937>
Rad primljen: 15. studenog 2021.
Rad prihvaćen: 3. veljače 2022.

IMOVINSKO PRAVNI POLOŽAJ ŽENE U BRAKU NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE – PREMA SADRŽAJU PRIVATNOPRAVNIH ISPRAVA**

Sažetak: *Sastavljanje bračnih ugovora radi ostvarivanja autonomije stranaka u vezi s imovinskim odnosima u braku u razdoblju nakon stupanja na snagu austrijskog Općeg građanskog zakona postalo je učestala praksa. Vrlo detaljan normativni okvir za regulaciju pojedinih instituta ženidbenog prava ostavljao je dovoljno prostora za uređivanje imovinskih odnosa između bračnih partnera u skladu s njihovim zahtjevima te sa svrhom očuvanja ekonomskih interesa obitelji, ali i svakog partnera osobno. U razdoblju u kojem je muškarac i prema tekstu zakonodavca preuzimao funkciju upravljanja bračnom imovinom, a položaj žene u braku označen obrascima poželjnog ponašanja, zabilježen je niz imovinskih dispozicija sa svrhom osnaženja položaja žene u društvu za vrijeme trajanja bračne zajednice, ali i osiguranja njezina statusa u slučaju prestanka postojanja iste. Vodeći se idejom o modernizaciji društvenog položaja žene u razdoblju nakon stupanja na snagu austrijskog građanskog zakonika u ovom se istraživanju nastojao utvrditi položaj žene kad su posrijedi imovinska prava stečena na temelju privatno pravnih isprava. Pri tome se ima na umu institute unesene u sadržaj bračnih ugovora očuvanih u Državnom arhivu u Osijeku te učinke oporuka koje su nerijetko sadržavale i bračne odredbe, ali i onih oporuka čiji su stvaratelji često osnivanjem zaklada nastojali pružiti imovinsku zaštitu siromašnim ženama. Dostupne isprave potječu s različitih pravnih područja gradskog, osječkog te ruralnog, tj. baranjskog što ih čini vrijednim materijalom za poredbenu raščlambu različitih pitanja, od mjerodavnog prava do učinaka primjene istog. Stoga, pravno povijesnom metodom te komparacijom dobivenih rezultata u istraživanju nastojat će se utvrditi učinke ženidbenog prava te utjecaj ugovornih dispozicija na ekonomsko i pravno jačanje položaja žene u društvu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.*

Ključne riječi: *bračni ugovori, imovinska prava, bračna imovina, oporuke, Osijek, Baranja*

* Dr. sc. Jelena Kasap, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, S. Radića 13, 31000 Osijek. E-adresa: jkasap@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8182-7493>.

** Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenog projekta na Pravnom fakultetu Osijek Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku (Razvoj privatnopravnih instituta u hrvatskoj pravnoj tradiciji u kontekstu njene integriranosti u europsku pravnu kulturu (ETRAD): IP-PRAVOS-17).

1. UVODNA RAZMATRANJA

Kao što je razvidno iz naslova rezultati proizišli iz opsežnog istraživanja arhivskog gradiva sačuvanog u Državnom arhivu u Osijeku korišteni su kako bi se na temelju analize različitih fondova, primarno javnobilježničkih isprava, ali i ostavinskih predmeta tj. oporuka, mogao rekonstruirati imovinsko pravni položaj žene u osječkom društvu u naznačenom razdoblju. Istraživanje, usmjereno primarno na područje nadležnosti institucija relevantnih za nastanak tj. promjenu imovinsko pravnih odnosa u braku na području gradske zajednice, imalo je ipak nešto širi opseg. Dostupnost arhivskog gradiva istih stvaratelja s ruralnih područja teritorijalno bliskih gradu Osijeku produbilo je interes autora omogućivši time bogatu komparativnu raščlambu položaja žena koje su stupale u bračnu zajednicu izvan gradskog područja. Valja naglasiti kako je najznačajniji izvor za potrebe ovog istraživanja sačuvan u formi bračnih ugovora, ali nerijetko je bilo moguće imovinske učinke bračne zajednice, a time i položaj partnera rekonstruirati u sadržaju oporuka koje su u razdoblju druge polovine 19. stoljeća sadržavale i regulaciju bračnih pitanja.

Ranija istraživanja bračnog prava koja se referiraju na promatrano razdoblje usmjerena su isključivo na učinke bračne zajednice s naglaskom na institute ekonomske prirode kao što su miraz i uzmirazje, dok je u znanstvenim raspravama izostao pravni položaj žene. Razlog tomu primarno je okolnost da su dostupna istraživanja isključivo povijesnog karaktera. S druge strane, ona istraživanja koja su se bavila nasljednim pravom referirala su se na važeći normativni okvir, ali nisu utvrdila moguća odstupanja koja su sadržana u bračnim ugovorima te oporučnim ispravama.

U prvom dijelu rada nastojalo se obuhvatiti rezultate rasprava o društvenom položaju žene proizišle uglavnom iz dostupnih istraživanja na području historiografije. U nastavku, istraživanje arhivskog gradiva provodilo se u dva smjera. Prvo se nastojalo utvrditi položaj žene na području Osijeka, s obzirom na to da je većina bračnih ugovora zaključenih pred javnim bilježnikom sa sjedištem na području grada Osijeka s dominantnim važenjem austrijskog prava posredstvom OGZ-a. Potom se nastojalo definirati društveni položaj žena na području primjene mađarskih propisa, tj. na području Baranje s obzirom na to da se u praktičnom dijelu istraživanja bračni ugovori očuvani u Državnom arhivu u Osijeku referiraju i na to ruralno područje.

Važno pitanje na koja se pokušalo odgovoriti jest jesu li dostupne isprave sastavljene izrazom autonomne volje stranka odstupale od zakonskog okvira i jesu li time žene raspolagale širim opsegom imovinskih prava. U konačnici, kao rezultat usporedbe dvaju pravnih okvira koji su regulirali bračno imovinske odnose te sadržaja isprava koje su sastavljene na gradskom i ruralnom području, istraživanjem će se nastojati utvrditi istovjetnost položaja žene u dvije promatrane sredine, ali i odgovoriti na pitanje postavljeno na početku, jesu li dispozicija stranaka sadržane u bračnim ugovorima te oporukama koje su sadržavale ženidbene ugovore afirmativno utjecale na poboljšanje položaja žene u društvu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

2. POLOŽAJ ŽENE U DRUŠTVU U RAZDOBLJU DRUGE POLOVINE 19. STOLJEĆA

Drugu polovinu 19. stoljeća na području Europe karakterizira modernizacija društvenog položaja žena koja je primarno obilježena pokušajem emancipacije žena, tj. ostvarivanjem pra-

va na obrazovanje kao i prava na rad te zaradu.¹ Na području Hrvatske u istom razdoblju uočava se isti trend, no slabije izraženog intenziteta. Žena je i dalje podređen subjekt u odnosu na supruga, premda su uočljive razlike ovisno o tome kojem je društvenom sloju žena pripadala. “Žene nižeg društvenog statusa bile su primorane na zaposlenje kako bi osigurale sredstva za svoju, ali i egzistenciju svoje djece. Istovremeno, od žena višeg društvenog položaja očekivalo se da budu ogledni primjerci dobre kućedomačice, supruge i majke, koje će tako pridonositi statusu svojih muževa.”²

S druge strane, područje koje je bilo pod ugarskom vlašću u razdoblju do kraja Prvog svjetskog rata karakterizirale su određene osobitosti. Staro ugarsko pravo temeljilo se prvenstveno na tradicionalnim obrascima, a kada je riječ o obiteljskom i bračnom životu, također i razlikama u statusu pojedinca.³ Društvo je na ruralnom području na koje se referiramo dominantno agrarno, što je imalo presudan utjecaj na položaj žene u obiteljskoj i bračnoj zajednici. Premda se u pojedinim bračnim ugovorima partnera koji dolaze s područja baranjskih sela mogu utvrditi i podaci o imućnijim partnerima, uglavnom onih koji su imali profesije orijentirane na ugostiteljstvo ili trgovinu, generalno ugovorne odredbe svjedoče o agrarnim uvjetima života te u skladu s tim određenim položajem žene. U vrlo detaljnom istraživanju o položaju žene u mađarskom društvu 19. stoljeća autorica Czibere vrlo je potanko opisala parametre poželjnog ponašanja udane žene.⁴ Može se zaključiti kako je položaj žene u društvu istovjetan onom koji su morale zadovoljiti žene na području na kojem su vrijedili austrijski propisi. Tako je muškarac morao osigurati obiteljsku reputaciju, a ženina je dužnost bila zaštititi ju i onemogućiti negativne utjecaje izvana.⁵ Društveno podređen položaj žene prouzročen je društvenom ulogom koju je žena morala zadovoljiti. Žena je bila odgovorna za izvršavanje kućanskih poslova koje je često izvršavala uz pomoć kćeri i snaha. Kako bi se slikovito mogao opisati položaj žene u mađarskom ruralnom društvu, čini se važnim spomenuti kako je tijekom zajedničkih objeda muškarac običavao sjediti za stolom i blagovati dok je žena najčešće konzumirala obrok stojeći nasuprot njemu. Osobito je to bio slučaj kada je više osoba izvan kućanstva sjedilo za istim sto-

- 1 Sonja Erceg i Dora Tataj, ‘Položaj žena u Banskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća’ (2019) 10(3) *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 81.
- 2 “(...) Društveno ‘prihvatljivo ponašanje’ zahtijevalo je određenu naobrazbu te su tako žene morale govoriti strane jezike, poznavati djela iz klasične književnosti te imati likovnu i glazbenu poduku.” Erceg i Tataj (n 1) 81. Isto, kada je riječ o području grada Osijeka zaključuju Červenjak i Živaković-Kerže navodeći kako je položaj žene u osječkom građanskom društvu obilježen različitim spolnim politikama te isprepleten tradicionalnim i modernim obrascima ponašanja. Jelena Červenjak i Zlata Živaković-Kerže, ‘Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće’, (2014) 14 *Scrinia Slavonica* 140. Više o pravnom položaju žena iz “visokog osječkog društva” vidjeti: Jelena Kasap i Lucija Muhvić, ‘Legal Dispositions Of Matilda Hengl – A Review Of The Legal Position Of Women In The First Half Of The 20th Century’ *RED 2021 – 10th International Scientific Symposium Region, Entrepreneurship, Development* (Studio HS internet d.o.o., Osijek, 2021) 760–775.
- 3 Chernak u svojem istraživanju braka na području Mađarske u drugoj polovini 19. stoljeća zaključuje kako su postojale posebnosti bračnih zajednica koje su u navedenom razdoblju bile regionalno uvjetovane, no navodi i opće karakteristike braka. Žene su se udavale prije 50-e godine, čak njih 95%, u prvi brak su ulazile uglavnom oko 20-e godine, a brak se smatrao važnim i nužnim uvjetom kako bi se nekoga moglo smatrati odraslim članom zajednice. Vidi detaljnije: Józsefné Csernák, ‘Házasság és válás Magyarországon 1870–1994 [Marriage and divorce in Hungary, 1870–1994]’ (1996) 39 *Demográfia*, 108–135. <<http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/105/803>> pristupljeno 17. listopada 2021. O istome: Laszlo J Kulcsar, ‘Something Old, Something New – The Hungarian Marriage Patterns in Historical Perspective’ <<https://paa2005.princeton.edu/papers/50574>, 17.10.2021.> pristupljeno 17. listopada 2021., 6.
- 4 Ibolya Czibere, ‘Poor Peasant Women in Hungary in the Second Half of the 19th Century’ (2013) 1(9) *Open Journal of Social Science Research* 264, 266–267.
- 5 Podjela dužnosti između muškarca i žene unutar kućanstva odredila je hijerarhijsku piramidu odnosa unutar obitelji. Vladajuću ulogu imao je donositelj odluka, muškarac, a žena je smatrana kućnom pomoćnicom, izvršiteljicom njegovih naloga. Muškarac je uglavnom raspolagao svime što je obitelj imala u posjedu, ali i plodovima uzgojenim u polju ili vrtu. Czibere (n 4) 264, 266–267.

lom.⁶ Unatoč tome što propisi koji su regulirali ulogu žene u društvu, tj. braku nisu predvidjeli različitost na dva vrlo bliska teritorijalna područja, čini se kako je položaj žene u mađarskom društvu ponajprije zahvaljujući djelovanju tradicionalnijih propisa i usvojenih starih obrazaca prihvatljivog ponašanja ipak značajno nepovoljniji.

3. POLOŽAJ ŽENE PREMA SADRŽAJU VAŽEĆIH PRAVNIH PROPISA

Kako bi se rezultate istraživanja moglo povezati sa stvarnim položajem žene u društvu u razdoblju nakon stupanja na snagu austrijskog Općeg građanskog zakonika, od presudnog je značaja razumjeti sadržaj normativnih akata koji su uređivali položaj žena u bračnoj zajednici. S tim u vezi mora se naglasiti kako na području dijela istočne Hrvatske, tj. Osijeka i Baranje, nisu vrijedili jedinstveni propisi. Na području grada Osijeka vrijedilo je austrijsko pravo, posredstvom OGZ-a, dok se na području Baranje, koja je bila sastavni dio Ugarske sve do kraja Prvog svjetskog rata nakon 1861. godine primjenjivalo isključivo ugarsko privatno pravo. Unatoč tome, pravni okvir koji će se nastojati rekonstruirati u ovom dijelu istraživanja bit će usmjeren na nekoliko važnih pitanja. Poredbenim prikazom definirat će se normativna regulacija nekih pitanja u OGZ-u te mađarskom privatnom pravu. Osim zakonske regulacije položaja žene u bračnoj zajednici utvrdit će se i mogućost raspolaganja žene vlastitom imovinom nakon stupanja u brak, ali i u slučaju prestanka braka. Osobita pozornost posvetit će se udovičkom pravu kao posebno reguliranom institutu učestalom na području primjene ugarskog prava.

3.1. POLOŽAJ ŽENE PREMA SADRŽAJU OGZ-A

Bez umanjivanja značaja društvenih, kulturnih te ekonomskih obilježja raščlanjenih izvora sadržaj pojedinih isprava učinio se osobito prikladnim za rekonstrukciju stvarnog položaja žene u braku, tj. njezinih imovinskih prava te mogućnosti slobodne raspoložbe istima za vrijeme trajanja braka. U odnosu na ono što su žene unosile u bračnu zajednicu kako bi ekonomski pomogle suprugu nositi terete zajednice, ali i u odnosu na njihova imovinska prava u slučaju prestanka zajednice, najčešće smrti supruga vrijedio je pravni režim preuzet iz austrijskog zakonodavstva.

U razdoblju nakon stupanja na snagu austrijskoga Općeg građanskog zakonika stvoren je normativni okvir koji je uređivao položaj žene u braku, ali i odnose između roditelja i djece.⁷ U § 89. stoji kako sva osobna prava supružnika koja proizlaze iz bračne zajednice mogu biti ute-

6 Czibere (n 4) 267.

7 "U pojedinim dijelovima Hrvatske koji su bili u sastavu Habsburške Monarhije Opći građanski zakonik (tj. austrijski *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*, poznat u hrvatskim krajevima pod nazivom Opći građanski zakonik, u nastavku OGZ) stupio je na snagu već 1812. godine, dok je od 1. svibnja 1853. na temelju carskog patenta od 29. studenog 1852. počeo vrijediti na čitavom njezinom teritoriju, tj. na području Kraljevine Ugarske, Hrvatske i Slavonije." Mihajlo Vuković, *Opći građanski zakonik – s novelama i ostalim naknadnim propisima* (Školska knjiga 1955) V–VII. Za potrebe ovog istraživanja Opći građanski zakonik citiran je prema: *Opći austrijski građanski zakonik proglaše patentom od 29. studenog 1852. u kraljevinah Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji, serbskoj Vojvodini i tamiškom Banatu, ujedno s potonjimi u dodatku saderžanimi naredbami, koje se odnose na ovaj zakonik, dio prvi*, (Iz c. k. dvorske i derževne štamparie 1853.).

meljena na zakonu ili ženidbenom ugovoru. Kako su osobna prava supružnika različite pravne naravi od onih na stvarima, zakonodavac ih je naznačio u posebnom poglavlju. Prema tome, temeljna načela uređenja bračne zajednice kao i položaj supružnika zakonodavac je detaljno je normirao u drugom poglavlju OGZ-a "O pravu ženitbenom". Unatoč vrlo detaljnoj regulaciji zakonskog propisa kada je riječ o utjecaju i položaju žene u braku, društvene i kulturne prilike u drugoj polovini 19. stoljeća u određenoj su mjeri položaj žena definirale sukladno ranijim propisima, ponajviše odredbama običajnog prava. To jasno proizlazi iz sadržaja pojedinih bračnih ugovora o kojima će biti riječi u nastavku.

Objе strane koje su zaključivale brak bile su obvezne poštovati dužnost ženidbenu, biti si vjerni te se pristojno ponašati jedno prema drugom. Sadržaj odredbe primarno je težio k uspostavi nekih temeljnih moralnih obveza supružnika koje nisu detaljnije objašnjene u samom tekstu propisa, no neovisno o tome, obvezivale su oba partnera istovjetno. Pozornost izaziva posljednji dio odredbe sukladno kojem je uzajamno pristojno ponašanje partnera temelj na kojem počiva bračna zajednica.⁸

Prema § 91. OGZ-a muškarac je smatran glavom obitelji te je najčešće zastupao i predstavljao svoju suprugu u svim prigodama, premda je sadržaj odredbe usmjeren prvenstveno na raspolaganje njezinom imovinom.⁹ Sadržaj ovog paragrafa zahtijeva posebnu raščlambu s obzirom na to da posredno definira položaj žene u bračnoj zajednici. Rušnov smatra kako izraz "glava obitelji" za supruga ima "(...) jednako značenje poput predstojnika ili zastupnika obitelji, što bi bilo moguće usporediti s predstavnikom kakvog društva."¹⁰ U nastavku odredbe stoji da je suprug bilo obavezan pružiti ženi pristojno uzdržavanje te ju zastupati u svim prigodama. No, što je uključivalo pristojno uzdržavanje žene? Prema sadržaju § 672. OGZ-a uzdržavanje supruge uključivalo je hranu, odjeću, stan i ostale potrebe sve do smrti. Pristojno uzdržavanje značilo je da je u skladu s društvenim statusom te imovinskim mogućnostima supruga i neovisno o tome kojeg je statusa žena bila prije udaje.¹¹ To bi značilo da u svakom slučaju u kojem je suprug bio višeg statusa od žene, žena je uživala bolji društveni i ekonomski položaj s obzirom na to da suprugu nije bilo dopušteno uskratiti joj uzdržavanje. Također, naknada za uzdržavanje morala je biti usklađena s njegovim ekonomskim mogućnostima. Uskraćena je pak bila ona žena koja je pristala stupiti u brak s osobom nižeg društvenog i ekonomskog statusa s obzirom na to da joj bračni partner nije bio obavezan, ali ni u mogućnosti pružiti vrjednije uzdržavanje. Uzdržavanje žene nakon rastave ili prestanka braka ili nakon razvoda od stola i postelje za-

8 Kako su navedene dužnosti bračnih partnera isključivo moralne naravi nisu se mogle prisilno ispuniti sudskom odlukom. No, povreda dužnosti međusobnog poštovanja mogla se prepoznati u slučaju povrede tjelesne sigurnosti, slobode ili časti drugog partnera. Povreda koja ne bi zadovoljavala pretpostavke kaznenog djela imala se smatrati prekršajem onog partnera koji ju je učinio. Vidi detaljnije: Adolfo Rušnov, *Tumač Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku* (2. prerađeno i dopunjeno izdanje, Hartman (Stj. Kugli) 1910) § 89.–90., 217.

9 Derenčin u komentaru zakonske odredbe napominje kako se ustanova navedena u § 91 kojom se muž smatrao glavom obitelji ipak ne može smatrati pravnim institutom te se muževa vlast u skladu s odredbama zakonskog paragrafa nije smjela primjenjivati preko granica koje bi ukazivale na "despotičku ili korekcionálnu vlast nad ženom». Marijan Derenčin, *Tumač k Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku* (Knjiga 1. Nakladom Sveučilišne knjižare Albrechta i Fiedlera 1880) § 90. i 91., 24. Vidi također: Ute Gerhard, 'Women's Rights in Civil Law in Europe (nineteenth century)' (2016) 43 (1) *Clio. Women, Gender, History*, 250–273 <https://www.cairn-int.info/article-E_CLIO1_043_0250--women-s-rights-in-civil-law-in-europe.htm?contenu= article>, pristupljeno 28. rujna 2021.

10 Rušnov (n 8) 218.

11 Rušnov (n 8) § 91., 219.

sebne je naravi te će biti pobliže objašnjeno u praktičnom dijelu istraživanja u slučajevima u kojima su bračni ugovori predvidjeli ovu mogućnost.

Kada je riječ o pravnom statusu imovine bračnih partnera, zakonodavac je u drugom dijelu, u 28. poglavlju "O ugovorih ženidbenih" uređio načelnu odvojenost imovine bračnih drugova, čime je svaki bračni drug zadržavao pravo vlasništva nad svojom imovinom, ali nije stjecao nikakva prava nad imovinom koju je drugi bračni drug stekao za vrijeme ženidbe na bilo koji način. Unatoč modelu odvojene imovine koji je vrijedio kao temeljno načeo uređenja imovinskih odnosa supružnika, ako za određenu imovinu nije bilo jasno tko ju je stekao, smatralo se kako ju je stekao suprug.¹² Ta je ovlast proizlazila iz § 91. OGZ-a. Suprug je u skladu sa zakonom imao pravo upravljati imovinom svoje supruge kao i uživati ju.¹³ Žena s druge strane nije bila obvezna upravljanje svoje imovine povjeriti suprugu, ali kako je § 91. OGZ-a pretpostavio upravljanje kućanstva te skrb za suprugu i obitelj muškarcu tako što se predmnijevalo te je žena suprotno bila obvezna dokazati u slučaju spora.¹⁴ Važno je naglasiti kako je suprug imao pravo zastupati svoju suprugu u svim poslovima osim onima koji su bili vezani uz njezinu imovinu ili nju osobno, ali je sukladno § 1029. bio isključivo ovlašten poduzimati one radnje koje su se odnosile na upravljanje imovinom.

Na što je žena bila obvezna, tj. što su bile dužnosti žena u braku posebno je definirano zakonom. Sukladno članku 92. OGZ-a suprugu je pripadalo pravo upravljanja kućanstvom i zastupanja supruge, a supruga je uzimanjem prezimena, društvenog staleža te prebivališta supruga bila obvezna izvršavati njegove naredbe te se brinuti da ih i drugi izvršavaju.¹⁵ Obveza je žene slijediti supruga u mjesto njegova prebivanja prema našem mišljenju najočitiji je primjer bračne neravnopravnosti. U slučaju u kojem bi žena odbila postupiti u skladu s ovom odredbom suprug je imao mogućnost zatražiti sudsku, prema potrebi i redarstvenu pomoć ne bi li ju na preseljenje prisilio.¹⁶ Obveza žene postupati u skladu sa suprugovim naredbama u zadnjem dijelu zakonske odredbe očiti je model poželjnog postupanja kojim je zakonodavac nastojao definirati ulogu žene u braku. Od osobite važnosti je stoga u ovom istraživanju utvrditi jesu li supružnici u sadržaju bračnih ugovora reguliravši autonomno svoju bračnu zajednicu težili i k osnaživanju ovog zakonskog načela.

Sukladno mišljenjima navedenim u literaturi ovakvo je zakonsko uređenje obilježeno pravnom podređenošću žene, a temeljno je na prirodenoj razlici između spolova.¹⁷ Flossmann smatra kako opisani sustav obilježava podređenost žene koju je autorica opisala pojmom "benevolentne edukativne patrijarhalnosti". Da je takvo tumačenje u skladu s učenjem prema kojem

12 Vidi § 1237. i 1238. OGZ-a.

13 Rušnov (n 8) 628.

14 Rušnov (n 8) 218; Heinrich von Klang, *Kommenatar zum Allgemeinen Bürgerliches Gesetzbuch* (Dritter Band, Druck und Verlag der Osterreichischen Staatsdruckere 1932) § 1239., 727.-735.

15 Obrazloženje odredaba vidjeti: Derenčin (n 8) § 90. i 91., str. 24. Više o položaju žene u sadržaju odredaba OGZ-a vidjeti: Mirela Krešić, "Žensko pitanje u reformama bana Ivana Mažuranića" u: Dalibor Čepulo, Musa Rogić i Drago Roksandić, (eds), *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme* (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2019) 232.

16 Žena je imala mogućnost odbiti preseljenje u suprugovo mjesto prebivanja, samo u slučaju u kojem bi joj to izazivalo opasnost za život i zdravlje ili u slučaju u kojem joj suprug nije mogao osigurati primjereno uzdržavanje. Više o razlozima protiv preseljenja supruge vidjeti u: Derenčin (n 9) § 92., 408.-409.; Rušnov (n 8) § 92., str. 222.

17 Ursula Flossmann, 'Frauenrechtsgeschichte: ein Leitfaden für den Rechtsunterricht Linz' (Trauner, 2006) 93 prema: Gerhard (n 9) 250., 273.

je muškarac obdaren višom inteligencijom, većom fizičkom snagom i krjeposnijim značajem nego žena, može se iščitati i u domaćoj pravnoj literaturi.¹⁸

Unatoč načelnoj odvojenosti imovine supružnika žena je u pravu relevantnom i na hrvatskom području upravljanje vlastitom imovinom najčešće prepuštala svojem suprugu prešutnim sporazumom. Takav je pravni režim utemeljen na pravilima rimskog paraphernalno-dotatnog sustava, a vrijedio je u svim slučajevima gdje nešto drugo nije ugovoreno bračnim ugovorima.¹⁹

3.2. POLOŽAJ ŽENE U UGARSKOM PRIVATNOM PRAVU

Područje Baranje, koje je teritorijalno pripadalo Ugarskoj, bilo je izloženo utjecaju ugarskog privatnog prava koje se nakon 1861. temeljilo na odlikama mađarskog vrhovnog sudišta, Kurije.²⁰ Kako jedinstvena kodifikacija ugarskog privatnog prava nije postojala tijekom 19. stoljeća kad je posrijedi privatno pravo, sukladno Privremenim sudskim pravilima trebalo je izraditi priručnik o tome koji propis i u kojem slučaju treba primijeniti.²¹ Obiteljsko te bračno pravo regulirani su u prvom dijelu Pravila. Tim je propisima austrijsko pravo normirano OGZ-om prestalo važiti, a staro nasljedno i obiteljsko pravo Tripartita unatoč statusnim razlikama koje OGZ nije poznao stupilo je na snagu.²² Tek donošenjem Zakona o bračnim odnosima iz 1894. ovo je područje u potpunosti uređeno ugarskim zakonodavstvom.²³

18. Derenčin (n 9) § 90. i 91., 405.

19. Ivan Andres, 'Ženidbeno imovinsko pravo u hrvatsko-ugarskom privatnom pravu s osobitim obzirom na pozitivno privatno pravo u Kraljevini Ugarskoj', (1916) XLII (1), Mjesečnik 218.

20. "Mađarski Vrhovni sud, tj. Kraljevska kurija (*Curia Regia*) pod vodstvom vrhovnog kraljevskog suca obnovljen je 1861. godine. Djelovanjem Judex kurijalne konferencije donesana su 'Privremena sudska pravila' (Ideiglenes törvénykezési szabályok) koja su trebala koristiti sudovima prilikom primjene zasebnih pravila koja su vrijedila na različitim područjima prava. Stari privatni mađarski zakon i njegovi izvori od prije 1848. godine u potpunosti su obnovljeni, dok su propisi koje su austrijske vlasti uvodile nakon 1849. godine opozvani, proglašeni nevaljanim i nepostojećim, između ostalog obnovljen je stari obiteljski i nasljedni zakon." Anton Almási, *Ungarisches Privatrecht I* (Walter de Gruyter GmbH & Co KG 2020) 20. Krzysztof Bokwa K i Iwo Jarosz, 'The History of Old Hungarian Private Law. An Unexpected Answer to Modern Challenges?' (2020) 7(2) *Russian Journal of Legal Studies* 72. <<https://rjls.cherkasgu.press/en/archive.html?number=2020-09-02-18:33:28&journal=11>> pristupljeno 22. listopada 2021.; Gábor Hamza, 'Geschichte der Kodifikation des Zivilrechts in Ungarn' (2008) 12 *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruña* 535-537. <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&resrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjNzJmh9-vwAhXE0aQKHcCFBoMQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Fruc.udc.es%2Fspace%2Fhandle%2F2183%2F7443&usq=A0vVaw149qYtVYwFu_vnePYkPIvo> pristupljeno 17. listopada 2021. Više o djelovanju Judex kurijalne konferencije vidjeti: Martyn Rady, 'Judicial Organization and Decision Making in Old Hungary' (2012) 90(3) *The Slavonic and East European Review* 450-481; György Képes, 'The Birth and Youth of the Modern Hungarian Private Law' (2016) 7(2) *Journal on European History of Law* 106; Lajos Vékás, 'The Codification of Private Law in Hungary in Historical Perspective' (2010) <<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/41814/004.pdf>> pristupljeno 30. listopada 2021. Više o ugarskom privatnom pravu i izvorima, primarno odlukama Kurije vidjeti: M. Svoboda, *Privatno pravo u Vojvodini i Međimurju (mađarsko privatno pravo) uspoređeno sa sistemom austr. o.g.z. s originala Slovačko privatno pravo J. Singera*, (Tiskom Jugoslavenskog Novinskog d.d. (Ivan Malinar) 1926) V-VIII. O stavljanju OGZ-a izvan snage na području Ugarske, Srpske Vojvodine i Tamiškog Banata vidi: Vuković (n 7) V.

21. Sukladno mišljenjima u pravnoj literaturi Privremena sudska pravila mogu se smatrati izvorom običajnog prava ili *sui generis* izvorom bez sličnih uzora u ostalim pravnim sustavima. Privremena sudska pravila vrijedila su gotovo cijelo stoljeće, nakon Trianonskog mirovnog sporazuma sve do stupanja na snagu komunističkog Gradanskog zakonika 1957. godine. Vidi više: Tomáš Gábríš, *Dočasné súdne pravidlá Judexkurijálnej konferencie z roku 1861*. (Wolters Kluwer, 2014), 508. Prema: Almási (n 20) 20. Bokwa i Jarosz (n 20) 72.

22. Bokwa i Jarosz (n 20) 72.

23. Zakon o bračnim odnosima iz 1894. izvornog naziva XXXI. törvényzikk a házassági jogról dostupan je na poveznici: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34>> pristupljeno 28. listopada 2021.

Suprug je ženi bio obvezan osigurati uzdržavanje za vrijeme trajanja braka, no osim što se uzdržavanje sastojalo od skrbi supruga za ženin smještaj, hranu i odjeću sudska je praksa uređila i obvezu muža skrbiti o njezinim medicinskim te intelektualnim potrebama.³² Do izražaja u bračnim ugovorima dolazi tzv. privremeno uzdržavanje koje bi najčešće uslijedilo nakon odvajanja partnera kanonskom rastavom od stola i postelje, a ne i sudskom rastavom. O institutu će biti riječi u praktičnom dijelu istraživanja.

Kada je riječ o statusu bračne imovine, ugarski propisi potvrđuju sadržaj ranije navedenih pravila. Imovinski odnosi u braku i na ovom su području počivali na načelu ekvivalentnosti, tj. činjenica da je brak zaključen, nije mijenjala ništa u imovinskim odnosima partnera, osim onog što je bilo ekonomski potrebno za zasnivanje životne zajednice. Prema tome, dužnost supruga uzdržavati ženu te snositi sve troškove koji mogu nastati tijekom braka posljedica je uloge koju je muškarac imao u obitelji opisane pojmom *pater familias*.³³ No, neovisno o tome, u sadržaju isprava utvrdit će se kako je i ovaj pravni sustav poznao dva oblika raspolaganja imovinom tijekom trajanja braka, zasebnu imovinu supružnika kao i njihovu zajedničku imovinu nastalu za vrijeme trajanja bračne zajednice. Tijekom trajanja braka svaki supružnik je zadržavao vlasništvo nad svojom imovinom.³⁴ Zasebna imovina svakog supružnika bila je slobodna od bilo kakvih prava i obveza drugog bračnog partnera.³⁵ Različito od toga, zajednička imovina stečena za vrijeme trajanja braka normirana je starim mađarskim zakonskim članom VIII/1840: "Zajednička tekovina pripada na jednake dijelove bračnim drugovima, svaki od njih može slobodno raspolagati svojom polovinom, a muž ne može ni oporukom ženi oduzeti njezinu polovinu."³⁶ Korisno je spomenuti i kako je za vrijeme trajanja bračne zajednice svaki partner upravljao plodovima svojeg dijela zajedničke stečevine, a tek po prestanku braka

32 Vidi odluke Kurije, C 6843/1882., C 3939/1884. Herger (n 25) 45.

33 Vidi: György (n 29) 46.

34 Kada je riječ o zasebnoj imovini žene, posrednim tumačenjem pravnih propisa može se utvrditi kako je neupitno bila posrijedi zasebna imovina žene kada je riječ o zlatnom i srebrnom nakitu, dragocjenostima te predmetima označenim njezinim imenom ili inicijalima s obzirom na to da isti nisu smjeli biti oduzeti za vrijeme ovrhe koja se provodila protiv supruga. Zakon o ovršnom postupku, Zakonski članak 60. iz 1881., 1881. évi LX. törvénycikkek végrehajtási eljárásról: "§49 A házasselelek együttlakásának tartama alatt, a házasselelek közös birlalásában levő ingóságok a férj ellen vezetett végrehajtás esetében lefoglalhatók, kivéve azon arany- és ezüstneműeket, drágaságokat és ruhaneműeket, melyek a nőnek nevével vagy nevének kezdőbetűivel megjelölve vannak; és azon ingóságokat, a melyek nyilvánvaló rendeltetésüknél fogva a nő használatára vannak szánuva. A nő ellen vezetett végrehajtás esetében pedig lefoglalhatók azon arany- és ezüstneműek, drágaságok és ruhaneműek, a melyek a nő nevével vagy nevének kezdőbetűivel megjelölve vannak, továbbá azon ingóságok, a melyek nyilvánvaló rendeltetésüknél fogva a nő használatára vannak szánuva, végre azon ingóságok, a melyekre nézve a végrehajtató által előterjesztett bizonyítékokból valószínűnek látszik, hogy a végrehajtást szenvedő nőnek a tulajdonát képezik." Dostupno na: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100060.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>> pristupljeno 30. rujna 2021.

35 Prema općem načelu koje je vrijedilo u ugarskom pravu supružnici nisu imali pravo posjeda nad imovinom svojeg bračnog partnera. Ipak, to je načelo bilo teško provedivo u svakodnevnom životu. Kako supružnici žive u istom kućanstvu, njihova dobra čine "ujedinjenu imovinu domaćinstva" i teško je odrediti kojem supružniku pripada koji dio, osobito ako je riječ o pokretninama. Ako bi suprug upravljao imovinom svoje supruge kao ovlaštenu predstavnik kućanstva, treće osobe mogle bi biti povrijeđene s obzirom na to da u nekim slučajevima suprug na pravni posao nije bio ovlašten. Tada bi vjerovnik koji je želio pravni posao učiniti valjanim mogao zatražiti pristanak supruge. Ili u nedostatku istog, tražiti obeštećenje od supruga. Vidi: György (n 29) 46.

36 Isto je regulirano u odredbama Tripartita, III, 29, 2: "Hoće i otac sačiniti oporuku za svoj dio može to učiniti, ali bez uštrba žene. Jer žena ima pravo na sve one stvari koje su stečene za vrijeme braka, a ako umre bez oporuke sve po njemu stečene stvari pripadaju ženi." Nadalje, bračna tekovina je ono što su supružnici stekli za vrijeme trajanja braka, a protivno se moralo dokazati. Više o izvoru: Rady M, *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum* (Oxford University Press 2015) 14. Werbőczy I, Werbőczy, S. *Opus tripartitum juris consuetudinarii regni Hungariae* (etc.) Corpus juris Hungarici (etc.) (Vol. 1., Tyrnaviae 1751) Dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=m_BEAAAAAAAJ&source=gbs_navlinks_s> pristupljeno 25. listopada 2021. U rješidbama ugarske Kurije (Curia 4430/898) navodi se kao primjer dokazivanje suprotnog gdje je supružnik dokazivao kako je imovina proizišla iz njegove zasebne imovine ili nasljedstva. Svoboda (n 20) 149. komentar uz §1233.–1236 OZG-a.

nastaje pravo zahtijevati uračunavanje plodova u bračnu stečevinu.³⁷ No, različito od ranije navedenog pravila da žena ima pravo upravljati svojom imovinom, zajedničkom stečevinom za vrijeme trajanja braka upravljao je suprug.³⁸

Usporedba dvaju pravnih režima počiva na sličnosti u regulaciji svih pitanja koja smo uzeli u obzir pri raščlambi normativnih akata. Razlike je moguće utvrditi samo u aktivnostima samostalnog upravljanja vlastitom imovinom žena te u inačicama instituta uzdržavanja o kojem će biti više riječi u nastavku pri raščlambi sadržaja pravnih izvora.

4. POLOŽAJ ŽENE PREMA SADRŽAJU PRAVNIH ISPRAVA

Sadržaj bračnih ugovora te oporuka koje su dijelom regulirale i bračni status partnera, ali i predvidjele osiguranje miraza siromašnim djevojkama u svrhu zaključenja braka daje uvid u pravnu zbilju te izravno ukazuje na pravni položaj žene u društvu u promatranom razdoblju.³⁹ Premda je sadržaj isprava vrijedan materijal za proučavanje brojnih pravnih pitanja, istraživanje se usredotočilo na nekoliko relevantnih čimbenika koji izravno govore o imovinskom položaju žene. Položaj žene razvidan je iz dvaju tematskih područja koji su regulirani arhivskim ispravama. Primarno, formalnostima o zastupanju žena u sadržaju bračnih ugovora, a potom različitim institutima koji su bili izraz ekonomskih davanja partnera prije zaključenja braka. Nastojalo ih se rekonstruirati komparativno, vodeći računa o razlikama u sadržaju ugovora na osječkom i baranjskom pravnom području.

4.1. ZASTUPANJE ŽENA PRI ZAKLJUČENJU BRAČNIH UGOVORA

O položaju žene govore javnobilježnički zapisi o strankama koje zaključuju ugovor navedeni neposredno iznad teksta samih bračnih ugovora. Kako su oba pravna sustava koja su ranije analizirana omogućila ženama samostalno zastupanje, iznenađuje broj ugovora koje su umjesto žena zaključili njihovi očevi. Nastojali smo zbog tog razloga utvrditi je li takvo postupanje utjecalo na podređenost žena pri zaključenju braka. Iz sadržaja zapisa može se utvrditi da su ugovorne strane koje zaključuju bračne ugovore nevjestin otac i mladoženja, dok je žena

37 Vidi odluku Kurije 141/1896. Svoboda (n 20) 149.

38 Vidi odluku Kurije 4026/1900. Svoboda (n 20) 149.

39 Za potrebe istraživanja analizirana su dva arhivska fonda javnih bilježnika. Prvi je djelovao na području Osijeka, a drugi nadležan za područje Baranje u Dardi. Kraljevski javni bilježnik Vaso Gjurgjević u razdoblju djelovanja na području Osijeka sačinio je niz ženidbenih ugovora od kojih većinu na njemačkom jeziku. U sadržaju fonda pronađeno je 17 isprava, većinom na njemačkom jeziku. HR-DAOS- 878; GJURGJEVIĆ, VASO – Osijek (? – ?); 1886–1910: kut. 1; 0,1. SI. Isprave su sadržane u tri kutije, a svi ženidbeni ugovori označeni brojevima od 1 do 279 dio su treće kutije zajedno s drugim ispravama. Svi bračni ugovori sastavljeni na području Osijeka, a analizirani u nastavku dio su ovog fonda. Na području Darde u istom je razdoblju djelovao Ursziny, Pal, a u svim ispravama koje smo uspjeli utvrditi sačinio je deset bračnih ugovora na mađarskom jeziku. Svi ugovori analizirani u nastavku dio su fonda HR-DAOS- 1610; URSZINY, Pal – Darda (1887–1910); 1887–1910: kut. 3. O mjerodavnom pravu za ženidbene ugovore, kao i formi i obilježjima pojedinih ženidbenih ugovora vidjeti više: Jelena Kasap, 'Pravna obilježja ženidbenih ugovora na području Osijeka i Baranje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće' (2021) 58 (4) Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu 1205.–1230. Kada je riječ o oporukama, analiziran je sadržaj arhivskog fonda HR-DAOS-123, kut. 524., Zbirka oporuka 201. – 2015. kao i zakladnica HR-DAOS-6, kut. 6403., a signature su posebno navedene u pripadajućim bilješcima.

stranka na koju se ugovorne odredbe reflektiraju. Bilo bi korisno kada bi ugovori sadržavali opće podatke o strankama, kao što je datum rođenja čime bismo mogli biti sigurniji u rezultate istraživanja. Neovisno o tome neki zaključci proizlaze iz komparacije sličnih ugovora. Tako primjerice, ugovori zaključeni na području Baranje sadrže podatak o tome da su maloljetnice zastupane po svojim očevima te su očevi umjesto njih potpisivali ugovor.⁴⁰ To je u skladu s § 7.–9. Zakona o bračnim odnosima, čl. XXXI. iz 1884. godine.⁴¹ Isto je slučaj i u ugovorima zaključenima na području Osijeka.⁴² Neovisno o tome, čini se kako je zastupanje očeva ili obaju roditelja prisutno u velikom broju ugovora koji su regulirali položaj čak i punoljetne žene. Osobit je to slučaj kada je brak zaključivala djevojka iz bogate obitelji.

4.2. O EKONOMSKIM DAVANJIMA PARTNERA PRI ZAKLJUČENJU BRAKA

Važan indikator o kojem je bitno progovoriti radi procjene položaja žene u braku jesu zapisi o ekonomskim davanjima partnera koja su se unosila u bračnu zajednicu pri zaključenju ugovora. Riječ je o mirazu, uzmirazju i jutrenjem daru – institutima koji primarno svjedoče o imovinskoj kompoziciji bračnih ugovora. No, kako je narav spomenutih instituta predmet ranijih istraživanja ovdje ćemo se osvrnuti isključivo na dio sadržaja iz kojeg je moguće utvrditi ponešto o statusu ženskih ugovaratelja. Većina ugovora sastavljenih na području Osijeka sadrži odredbe o mirazu. Stječe se dojam kako je u većini slučajeva miraz bio i glavni razlog zbog kojeg su bračni ugovori dobili formalna, pisana obilježja. No, moramo naglasiti kako miraz u ugovorima koje smo analizirali nema obilježja tradicionalnog instituta poznatog još u tripartitnom pravu ili statutarnom pravu naših srednjovjekovnih komuna.⁴³ Moderno je pravo, kako ističe Andres, razvilo poseban oblik miraza različit od rimskoga poimanja tog instituta.⁴⁴

40 Vidi ugovor 173/1910. zaključen između mesara Sandora Moricza te njegove maloljetne zaručnice 19-godišnje Eve Jozan koju je zastupao otac Pal Jozan kao njezin zakonski zastupnik. Nadalje, ugovor br. 101. zaključen 3. travnja 1910. između Márie Prohászka i Lajosa Magáta u kojem se navodi nevjestin otac, Henrik Prohászka, ali ne u svojstvu zastupnika, već u svojstvu svjedoka. Dok prvi ugovor ne govori osobito o položaju žene s obzirom na to da je zastupanje maloljetnika obvezno prema zakonu nazočnost oca pri zaključenju drugog ugovora svjedoči o dominantnoj ulozi oca u obitelji. Ugarski državljani jedan su ugovor zaključili u Osijeku. Riječ je o ugovoru bez oznake broja, a može se iščitati kako ga zaključuju Michael Hirsch, zastupani zbog maloljetnosti po ocu Samuelu Hirschu te nevjesta Irena Bleustein, oboje iz Đakova, 15. siječnja 1907. Ugovor br. 499, 16/1 1899. umjesto maloljetnih partnera Anne Lony te Sigmunda Pergera zaključuju roditelji, Josef i Larisa Lony te Bela Schaffer kao zastupnik maloljetnog mladoženje.

41 Zakon je propisao da se vjenčati mogu muškarci stariji od 18 te žene starije od 16 godina. No maloljetnici se ne mogu vjenčati bez pristanka roditelja ili zakonskih zastupnika. To je značilo da u svim slučajevima u kojima su muškarci i žene mlađi od 20 godina željeli stupiti u brak, morali su to učiniti uz pristanak roditelja ili zakonskih zastupnika. Različito od ugarskog zakona, OGZ-om je predviđeno da su sve osobe mlađe od 24 godine maloljetne (§ 21.) te se u skladu s § 49. ne mogu vjenčati bez pristanka, odnosno zastupnika ili odluke suda.

42 Ženidbeni ugovor zaključen između Adolfa Fuchsa iz Đakova i Maxa Eichnera oca nevjeste, Karoline Eichner, zaključen 1. kolovoza 1903. U uvodu nije navedeno je li nevjesta maloljetna, no kako se ugovor zaključuje uz "Zustimmung und Beitritt seiner Vaters" može se pretpostaviti da je bila. Ugovor je sklopljen prema "izraelitnim" pravilima i propisima pa je potrebno utvrditi i kakva je uloga oca pri zaključenju takvih ugovora. Prema istim pravilima zaključen je još jedan ugovor pred istim javnim bilježnikom u istom razdoblju, ali bez roditeljskog zastupanja, pa možemo zaključiti u korist prve pretpostavke. Ugovor između oca Mavra Krausza, oca zaručnice Jauste Krausz iz Valpova, i zaručnika Samuela Bauera iz Pakraca (bez oznake datuma). U ugovoru se izričito navodi da je otac zakonski zastupnik nevjeste. Ugovor između Jakoba Zwiebacka i Anne Zweiback rođ. Bichler zaključen 16. siječnja 1899.

43 Ovi su izvori miraz definirali prema uzoru na rimski *dos*, tj. imovinski prinos od strane ženine *ad matrimonii onera facilis ferendit*. Više o tome: FJ Spevec, *Ženitbeno imovinsko pravo. Pravnopovjesna razprava, dio. I.*, (Dionička tiskara u Zagrebu 1888.).

44 Andres (n 19) 586.

Takav se miraz prvenstveno pojavljuje u ugovorima trgovačkih ili industrijskih staleža, a ne predstavlja trajnu osnovu za olakšanje bračnih tereta, već ima ulogu pri zaključenju braka. Primjerice, olakšati suprugu započinjanje nekog posla, bavljenje njegovim zanimanjem ili pak služi za plaćanje suprugovih dugova kako bi bračna zajednica mogla početi bez tereta.

Usporedbom većeg broja ugovora koje smo iskoristili za potrebe istraživanja zaključujemo kako su miraz donosile supruge pri zaključenju prvog braka. U slučajevima sljedećih brakova miraz nismo uspjeli utvrditi. Miraz je u svim slučajevima ostajao u vlasništvu žena, a suprug je stjecao pravo koristiti imovinu miraza uz obvezu da u nekim slučajevima, u slučaju rastave braka o upravi položi račun.⁴⁵ Kakav je zaista bio položaj žene u vezi s imovinom koju je unosila u brak kao miraz, govori izričito Anna Reissmann u svojem bračnom ugovoru: "Ja Anna Reissmann donosim u brak svotu od 1600 kruna kao miraz... svojem mužu tu svotu dajem samo na upravljanje u smislu 1239. o.g.z. dok sama pridržavam isključivo pravo vlasništva na tu glavnici te isključujem muža od prava da tu glavnici na šta potroši ili upotrijebi na takav način da bi mogao doći taj novac u opasnost. Pridržavam si pravo da u slučaju ako on taj novac potroši ili otuđi bez ikakvih prethodnih koraka odmah na temelju ovog ugovora osigurati se na njegovoj imovini, kako god ja budem htjela te tražim da mi on već sada ustupi pravo zaloga na svu njegovu imovinu i to prije svakog drugog vjerovnika. Nadalje, donosim kao miraz u brak u popisu popisane pokretnine u vrijednosti dvije hiljade i pet sto osamdeset i osam kruna te određujem glede njih isto što i glede glavnice..."⁴⁶ U 3. točki ugovora suprug je sve uvjete prihvatio. Napominjemo kako je ugovarateljica pri zaključenju ovog ugovora zasigurno ekonomski bila u boljem položaju od supruga te je njezin dominantni izričaj iznimka u odnosu na ostale isprave koje su analizirane.

Nadalje, Marija Reisz nakon šest godina braka sastavila je očitovanje u kojem se odriče mogućnosti zahtijevati bilo što od supruga s obzirom na to da je za vrijeme trajanja braka svoj miraz u vrijednosti 5700 kruna u više prilika potrošila.⁴⁷ Pretpostavlja se kako je u ovom slučaju, na inicijativu supruga, koji se nastojao osigurati od obveze naknade iznosa Marija Reisz sastavila navedeno očitovanje. Da u navedenom slučaju vjerojatno nije bila riječ o osobito nepovoljnom statusu supruge u braku, govori činjenica kako je očitovanje suprug prihvatio te izjavio kako ni on od nje neće ništa zahtijevati po bilo kojem pravnom naslovu. Svi ugovori koji sadrže odredbe o mirazu, neovisno o tome koriste li termin *Heiratsgut* ili *Mitgift*, sadrže i odredbu o tome kako je miraz, kao i oprema koju su žene najčešće donosile, u ženinu vlasništvu, a muškarac je imao mogućnost iste koristiti, ali da im ne umanjí vrijednost.⁴⁸ U slučaju

45 Vidi ugovor od (30. travnja 1907.); Između Jakoba Zwiebacka i Anne Zweiback rod. Bichler zaključen 16. siječnja 1899. gdje suprug preuzima obvezu vratiti iznos miraza ako nakon polaganja računa ne bi dokazao uspješno raspolaganje istim. Iznos miraza je u ovom slučaju bilo prilično visok, 4000 kruna. Korisno je spomenuti kako je ugovor zaključen u skladu s "izraelitnim običajima", ali u tekstu nismo uspjeli primijetiti odstupanje od odredaba OGZ-a u svim institutima koje uređuje. Ugovor zaključen između Adolfa Fuchsa iz Đakova i Maxa Eichnera, oca nevjeste Karoline Eichner, zaključen 1. kolovoza 1903. isti je primjer. Isto potvrđuje ugovor između Huga Fororza iz Ugarske te Margarethe Bachrauch iz Osijeka zaključen 27. rujna 1905. U točki IV. mladoženja je prihvatio odgovornost upravljanja imovinom u obliku miraza i opreme.

46 Ugovor br. 4063 zaključen 1. siječnja 1904. između Eme Reissmann i Leopolda Spitjeva. Samo su dva ugovora predviđela osiguranje u obliku zaloga na imovini supruga. Ovaj i ženidbeni ugovor Jacoba Krausa i Berte Kraus zaključen 25. prosinca 1899. kojim se ugovora uknjižba prava zaloga na nekretnini kao osiguranje isplate miraza.

47 Očitovanje br. 6509/rep. Marije Reisz i supruga Georga Reisa, osječkog mesara pred dva svjedoka sastavljeno je 28. lipnja 1908.

48 Vidi ugovor između Irene Bleinstein i Michaela Hirscha od 15. siječnja 1907., ugovor Jerte Krausz i Samuela Bauera bez oznake datuma, ugovor Huga Fororza iz Ugarske te Margarethe Bachrauch iz Osijeka zaključen 27. rujna 1905. u točki II., ugovor Karoline Eichner, zaključen 1. kolovoza 1903. u točki IV., ugovor Abrahama Grunhusta i Katarine Silberberg, zaključen 30.

rastave braka ili ženine smrti miraz se vraćao njezinoj obitelji što govori u prilog tome kako su stranke ugovarale status zasebne imovine partnera i kako nijedan ugovor nije težio k tome da se imovinu žene upotrebljava na način koji nije u skladu sa zakonskim odredbama. U rijetkim je slučajevima navedeno da miraz čini dio obiteljske imovine koju je nevjesta naslijedila. Tim više opravdano je zaključiti kako je miraz predstavljao ženino vlasništvo te joj se u slučaju smrti partnera ili prestanka braka morao vratiti iako je za vrijeme braka njime upravljao suprug.⁴⁹

Da je miraz predstavljao važan faktor koji je nerijetko bio uvjet za zaključenje braka, svjedoče i zapisi u oporukama istaknutih građana Osijeka koji su osnivali zaklade kako bi iznosi pohranjeni u zakladama mogli služiti kao miraz siromašnim djevojkama. Zakladu je osnovao trgovac i industrijalac Jakob Sorger oporučnim legatom u svojoj oporuci napisanoj 30. listopada 1896. godine.⁵⁰ Visok iznos od 10.000 forinti ovim zapisom poslužio je za osnivanje Zaklade Jakoba Sorgera za siromašne zaručnice iz bližega mu roda, odnosno za siromašne zaručnice iz grada Osijeka. Dohodak zaklade imao se uručiti kao miraz jednoj siromašnoj i neporočnoj djevojci koja je u bližim rodbinskim odnosima s Jakobom Sorgerom ili njegovom suprugom i ako je djevojka brak sklapala uz dopuštenje roditelja. Ovim je zapisom definiran i stupanj srodstva koji mora imati djevojka da bi joj se odobrila isplata iz sredstava zaklade, a koji je normiran § 731., st. 2. OZ-a. Svrha ovog legata je karitativna, a obdarivanje potvrđuje kako je u građanskom društvu s kraja 19. stoljeća ženu bilo potrebno ekonomski osigurati kako bi joj se omogućilo aktivno i ravnopravno sudjelovanje u zaključivanju braka i zasnivanju obitelji. Kako je oporučitelj u zapisu isključio sve primateljice daljeg stupnja srodstva, moglo bi se zaključiti da je legat napisan u korist točno određene ženske osobe kojoj je ovakav oblik osiguranja bio nužno potreban za osiguranje zaključenja braka.

Ugovori u kojima je suprug darivao ženu pri zaključenju braka, a koji sadrže odredbe o jutrenjem daru ili ženidbenom daru koji je žena dobivala kao naknadu za gubitak djevičanstva, te za ispunjavanje bračnih obveza po smrti supruga ili nakon rastave koju nije ona skrivila. Navedene odredbe nisu bile česte na području istočne Hrvatske, tj. Baranje. Osječki su bilježnici sastavili samo jedan ugovor u kojem je spomenut ovaj institut, isto je na području nadležnosti dardanskog bilježnika.⁵¹ Ti su ugovori imali istu formu: "(...) ja, Jakob Zwieback mojoj budućnoj supruzi Anni u ime jutrenjeg dara dragovoljno dajem iznos od 4000 krunske vrijednosti u

travnja 1907. u točki I., i ugovori navedeni u bilj. 42. Na baranjskom području: ugovor br. 101. zaključen 3. travnja 1910. između Marije Prohászke i Lajosa Magáta.

49 Vidi ugovor br. 499, 16/1 1899. Vidi, nadalje, ženidbeni ugovor zaključen između Pavla Bire i Ane Blind, udovice s dvoje muške djece iz prethodnog braka, zaključenom 11. srpnja 1860. U sadržaju ugovora stoji kako u slučaju smrti mladoženje, mlada i njezina djeca imaju naslijediti nekretninu pod br. 14. u Jošavi te kćeri mladoženje iz prvog braka isplatiti iznos od dvadeset forinti s obzirom na to da je svoj nasljedni dio dobila pri udaji. HR-DAOS- 123, kut. 524., Zbirka oporuka 201.-2015., br. 279.

50 Legat glasi: "*Auch haben meine Erben aus meiner Verlassenschaft nachstehende Legate der Stadt Essek aus zubezalen: ferners weitere zehntausend Gulden aus Jakob Sorger familien austattungs Striftung. Der Magistrat der Stadt Essek hat das Capital hypothekarisch 6 % zu vezinsen den sechsten Theil der auflaufenden Zinsen kommen von fall zu fall zur Auszahlung jenem Madschen der erblasserischen familie als Ausstattung zum Heiratsgute, die in die Ehe mit Eiwilligung ihrer Elteern oder Vormundschaft oder sonstigen nächsten Anverwandschaft, je nachdem das Verhaltnis der Braut zur Zeite der einzugehenden Ehe sin sollte, treffen wird.*" HR-DAOS-6, kut. 6403., br. 1745/915. Zaklada je osnovana 31. siječnja 1899. Vidi više o drugim oporučnim zapisima: Jelena Kasap i Višnja Lachner, 'Collection of testamentary notes as an indicator of the economic situation of the inhabitants of the city of Osijek in the period the second half of the 19th century' *Region, entrepreneurship, development: 9th international scientific symposium* (Faculty of Economics in Osijek, 2020) 224.-239.

51 Ugovor Jakoba Zwiebacka i Anne Zweiback, rod. Bichler, zaključen 16. siječnja 1899. Ugovor br 116, zaključen 4. travnja 1910. između Éve Józán i Sándorné Móricza sadrži odredbu o ženidbenom daru, koji je izražen kao suvlasnički dio dviju nekretnina te onih nekretnina koje je ženik trebao naslijediti od svojeg djeda u protuvrijednosti od 200 kruna.

gotovom time da ću ja kako od miraza tako i od jutrenjeg dara uvijek imati samo pravo plodouživanja, dočim mojoj supruzi pripada pravo vlasništva.”

Neki su ugovori sadržavali izričite odredbe o uspostavi zajedničke imovine supružnika. U tim je pravnim poslovima najčešće utvrđen i zaseban status imovine žena u obliku vlasništva nad mirazom i nad opremom koju su donosile pri zaključenju braka. Forma tih ugovora bila je istovjetna: prvo su uređivali miraz i opremu dajući ima status različit od imovine koja je imala biti stečena za vrijeme trajanja braka.⁵² Odredbe su češće u ugovorima napisanim na njemačkom jeziku, a za zajednički stečevinu korišten je termin *Gütergemeinschaft*.⁵³ U tim je ugovorima navedeno i da u slučaju rastave ili smrti jednog partnera, drugi partner nasljeđuje jednu polovinu navedenih dobara.⁵⁴ Ovim se odredbama potvrđuje kako je položaj žene i u zbilji bio podudaran sa zakonskim okvirom koji smo ranije analizirali.

Različito od ugovora napisanih njemačkim, ugovori napisani na mađarskom jeziku nisu regulirali zajedničku stečevinu, ali ni zasebne imovine partnera. Samo je ugovor br. 101. zaključen 3. travnja 1910. između Prohászka, Márije i Magát, Lajosa sadržavao odredbu iz koje jasno proizlazi kako je nevjesta primila vrijednost nasljednog dijela obiteljske imovine pri udaji, a on se sastojao od 678 kruna te je za osiguranje iste osnovano založno pravo na nekretninama u Karancu koje su poblizje označene u sadržaji točke V. ugovora. Riječ je bila naslijeđenoj obiteljskoj imovini koja je i u skladu s odredbama ugarskog privatnog prava isključivo ženino vlasništvo.

4.3. O UZDRŽAVANJU ŽENE NAKON PRESTANKA BRAKA

Razlika koju smo uočili u sadržaju ugovora, a ovisi o tome na kojem je području neki ugovor zaključen, odnosi se na osiguranje žene u slučaju ranije smrti supruga. Dok su ugovori na njemačkom jeziku navedene slučajeve označavali uzdržavanjem žene nakon muževe smrti, tj. alimentacijom, oni na području Baranje koristili su stari ugarski institut udovičko pravo kako bi postigli istu svrhu. Svrha se sastojala u osiguranju osnovnih egzistencijalnih potreba žene nakon muževe smrti. Pri tomu se misli na stanovanje, prehranu, odjeću, ogrijev i eventualnu skrb za potrebe u slučaju bolesti i sličnih stanja. Dok u modernom obiteljskom pravu institut

52 Ugovor Jakoba Zwiebacka i Anne Zweiback, rod. Bichler, zaključen 16. siječnja 1899.

53 Ugovor Abrahama Grunhusta i Katarine Silberberg, zaključen 30. travnja 1907. u točki III. stranke navode kako svaka zasebno u zajedničku stečevinu unose nekretnine označene kat. oznakom na području grada Osijeka. Ugovor Huga Fororza iz Ugarske te Margarethe Bachrauch iz Osijeka zaključen 27. rujna 1905. u točki VII. "Für die Dauer unseres künftigen Ehebundes begründen wir die Gutergemeinschaft am allen auf wechimmer Art erwerbenden Vermögen und werden wir unseren freies Vermögen ebenfalls gemeinschaftlich verwalten." Ugovor Jerthe Krausz i Samuela Bauera bez oznake datuma, u točki V. Osim uspostave zajedničke imovine stranke su odredile i način na koji se ista imala raspodijeliti u slučaju smrti. Ugovor između Irene Bleinstein i Michaela Hirscha od 15. siječnja 1907. u točki 6 a). Ovaj ugovor je unatoč tome što je napisan na njemačkom jeziku predvidio primjenu mađarskog prava za podjelu bračne stečevine nasljednicima nakon smrti bračnih partnera Jacoba Krausa i Berte Kraus 25. prosinca 1899. te Olge Gratzl i Stanka Pallaša (bez oznake datuma) HR-DAOS-878; GJURGJEVIĆ, VASO – Osijek (? – ?); 1886–1910: kut. 1; 0,1. Sl.

54 U sadržaju bračnog ugovora zaključenog 4. rujna 1856. nevjesta Anna Gjurjević je pridonijela bračnoj zajednici 2400 forinti u srebru te 1000 forinti u gotovu novcu te 800 forinti iz nedefiniranog obveznog odnosa u ime kamata. U slučaju njezine smrti iznos od 2400 forinti ima pripasti ženiku. Ženik Ivan Ljubliš prinosi kuću i trgovinu u gornjem gradu te u slučaju njegove smrti njegova imovina ima pripasti nevjesti. U nastavku ovog ugovora stranke navode modalitete nasljeđivanja ako u braku bude djece kao i način podjele zajedničke imovine stečene za vrijeme trajanja braka. HR-DAOS-123, kut. 524., Zbirka oporuka 201–2015.

uzdržavanja predstavlja zakonsku obvezu neovisnu o volji obveznika, iz sadržaja isprava jasno proizlazi kako uzdržavanje leži na ugovornom odnosu nastalom u trenutku zaključenja bračnog ugovora. Imajući na umu kako je pristojno uzdržavanje obveza supruga u skladu sa sadržajem § 91. OGZ-a, upitno je u čemu je razlika između zakonskog i ugovornog uzdržavanja. Kao što će se u nastavku utvrditi bračni su drugovi imali na raspolaganju mogućnost ugovoriti uzdržavanje u skladu s vlastitom voljom, a ako su to propustili učiniti u slučaju kada su za to bile zadovoljene pretpostavke, žena je mogla tražiti uzdržavanje u skladu s § 91., a podredno i primjenom § 1243. i 1258. OGZ-a. Zbunjuje okolnost da je Dvorskim dekretom iz 1941. određeno kako krivnja žene kao faktor koji je utjecao na rastavu braka ima utjecaj na to je li žena imala pravo na uzdržavanje ili ne.⁵⁵ Iako svaki ugovor o tome zasebno govori, u pravnoj literaturi postoji vladajuće stajalište. Rušnov, pozivajući se na autoritete u austrijskoj pravnoj znanosti, smatra kako razlika ne postoji. Zakon govori, o primjerenom uzdržavanju na koje ima pravo (...) prema § 1264. samo bez krivnje rastavljeni bračni drug, a dvorski dekret o pristojnom uzdržavanju, koji dopušta samo kod obostrane krivnje i ne posve nevinoj supruzi prema okolnostima slučaja i prema sučevoj procjeni. Ali pristojno i primjereno uzdržavanje iz oba propisa odnosi se samo na uzdržavanje koje je muž ženi svojoj dužan dati po § 91. OGZ-a te koje se određivalo prema imetku i stališu muža, neovisno od drugih okolnosti.⁵⁶

Alimentaciju ili pravo na uzdržavanje u određenom iznosu (koji je varirao od 40 do 80 kruna na mjesec ili 30 forinti) za vrijeme trajanja postupka rastave braka ili rastave od stola i postelje imala je žena do trenutka (...) dok po sudu ili duhovnoj oblasti ne bude pravomoćno riješeno da je zajednički život nemoguć krivnjom moje supruge.⁵⁷ U nekim ugovorima naveden je samo iznos uzdržavanja (100 kruna na mjesec) bez navođenja uvjeta pod kojima je imao pripasti supruzi, ali i bez navođenja razdoblja u kojem ga je supruga trebala primati.⁵⁸ Pretpostavlja se da su ugovorne stranke imale na umu uzdržavanje ograničiti do trenutka donošenja odluke o prestanku braka. Zanimljivo je što ugovori, kao ni oporuke koje smo imali priliku analizirati, nisu ponudile mogućnost uzdržavanja supruge nakon prestanka braka iako su propisi koji su bili na snazi u to vrijeme takvu mogućnost, čak i obvezu precizno normirali. U slučaju prestanka braka iznos uzdržavanja imao je odrediti nadležni sud sukladno okolnostima slučaja.

Ugovori sadržani u arhivskom fondu javnog bilježnika na području Baranje reguliraju institut udovičkog prava koji je u potpunosti podudaran s istoimenim institutom tripartitnog prava. Različito od uzdržavanja koje su stranke ugovarale samo kao privremeno osiguranje do tre-

55 Dvorski dekret od 4. svibnja 1841., koji glasi: "Njegovo c. kr. Veličanstvo dostajalo je ustanoviti previšnjom odlukom od 12. rujna 1840., da suprugu obostranom krivnjom razstavljenu u pravilu ne ide pravo na pristojno, uzdržavanje, nego se ostavlja sudcu, da na prošnju njezinu od sgode do sgode s obzirom na sva razmjerja i na razloge pravičnosti, koji za nju svjedoče, iznimice pridržava suprugu da daje pristojno uzdržavanje supruzi svojoj". Rušnov A, *Tumač Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku, Knjiga 2.* (Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1891.), § 1265., str. 651.

56 Rušnov (n 55) 651.

57 Ženidbeni ugovor br. 1754/ rep. zaključen 1. studenog 1899. između Darinke Penjić te Josipa Penjića, umirovljenog gradskog narednika. Ugovorom je mladoženja supruzi osigurao pravo na ploduživljanje svih njegovih nekretnina pobliže opisanih ugovorom.

58 Vidi ugovor između Irene Bleinstein i Michaela Hirscha. Nadalje, ugovor Huga Fororza iz Ugarske te Margarethe Bachrauch. Ženidbeni ugovor zaključen između Adolfa Fuchsa iz Dakova i Maxa Eichnera, oca nevjeste Karoline Eichner, zaključen 1. kolovoza 1903., ugovor br. 5895-rep, zaključen između Josipa Fishera ravnatelja mlina u Osijeku, oca nevjeste Lille Fisher i Lajosa Krausza, trgovca iz Szabátke 4. studenog 1905., ugovor br. 9896. zaključen između Ivana Bukšega, trgovca galanterijskom robom i Ivanke Bukšeg, rod. Kohn, zaključen 9. kolovoza 1907., u ugovoru između Aleksandra i Gisele Eichner zaključenog 4. studenog 1905. Više o sadržaju pojedinih ugovora vidjeti: Kasap (n 39) 1221.

nutka donošenja pravomoćne odluke o prestanku braka *ius viduale*, odnosno osiguranje koje se pružalo udovicama u slučaju smrti njihovih partnera, a sastojalo se u plodouživanju ostavine potvrđuje kako se uzornim suprugama, koje su zadržavale suprugovo prezime skrb pružala sve do kraja života ili do trenutka ponovne udaje.⁵⁹ Kako je ovaj institut dio ugarske pravne prakse, uglavnom preuzet još iz običajnog prava Tripartita ne iznenađuje nas učestalost pojavnosti instituta u bračnim ugovorima zaključenim na području Baranje. Svi ugovori koji su sadržavali odredbe o udovičkom pravu definirali su ga na jednak način. Udovicama se osiguravala mogućnost da ostanu i dalje (do trenutka smrti ili ponovne udaje) živjeti u suprugovu kućanstvu koje je pripadalo njegovoj obitelji te koristiti sve stvari kako bi si osigurale egzistenciju. Pri tome su stranke ugovarale pravo korištenja vrta te dvorišnih prostorija potrebnih za uzgoj životinja, svinjca, kokošinjca i sl. Neki su ugovori sadržavali i odredbe o obvezi nasljednika da udovici osiguraju određeni iznos novca jedanput na godinu za vrijeme žetve, ali i drva za ogrjev.

Iznenađuje ipak da je institut bilo moguće utvrditi u sadržaju bračnih ugovora, ali i oporukama napisanim na području Osijeka. Tako primjerice Jovan Đekić u svojoj oporuci imenuje nasljednicima svoje pokretne i nepokretne imovine svoja tri sina: Vasu, Svetu i Tomu.⁶⁰ U posljednjoj odredbi oporučitelj navodi: "(...) naređujem napokon da mojoj supruzi Stevaniji Đekić imade pripasti po mojoj smrti pravo doživotnog suuživanja cijele moje ostavštine zajedno sa mojim sunasljednicima." Da je udovičko pravo korištenim institut i na području grada Osijeka potvrđuju i druge privatne isprave.⁶¹ Ipak, mora se primijetiti kako su ugovori sastavljeni na području Baranje detaljnije opisivali u čemu se osiguranje udovica sastojalo, dok su oni zaključeni na području Osijeka samo formalno navodili kako ženu osiguravaju pravom plodouživanja bez jasnijeg preciziranja sadržaja tog prava. Razloge detaljnoj regulaciji ovog pitanja treba tražiti prvenstveno u osobitostima ruralnih područja gdje je položaj žene i na početku 20. stoljeća određen obrascima tradicionalnog ponašanja dobre kućanice pa stoga i ne iznenađuje da se od takve žene očekivalo da i dalje svoju egzistenciju osigurava brigom za kućanstvo.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na temelju rezultata opsežnog istraživanja arhivskog materijala kojim se nastojalo utvrditi učinke ženidbenog prava te eventualna odstupanja od važećeg normativnog okvira na području Osijeka i Baranje, može se zaključiti sljedeće. Utjecaj ugovornih dispozicija na ekonomsko i pravno jačanje položaja žene u društvu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće relevantan je u nekoliko važnih točaka.

Premda se iz sadržaja pojedinih isprava kako na gradskom tako i seoskom području činilo kako je žena u raspolaganju imovinskim pravima ograničena zastupanjem od strane oca pri zaključenju bračnih ugovora ta se okolnost može objasniti zakonskim odredbama koje su va-

59 Ugarskim Zakonom o bračnim odnosima normirano je da obveza uzdržavanja žene prestaje u trenutku njezine ponovne udaje. Vidjeti: § 93. "A férj tartási kötelezettsége megszűnik, ha a nő új házasságot köt." Zakonski tekst 1894.: XXXI. törvényzikk a házassági jogról: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV> &searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D3> pristupljeno 28. listopada 2021.

60 Oporuka br. 6227 sastavljena je 24. kolovoza 1907. godine usmeno na zapisnik ispred javnog bilježnika Vase Gjurgevića.

61 Ugovor Abrahama Grunhusta i Katarine Silberberg, ugovor br. 1754/ rep.

ljanost braka maloljetnih bračnih partnera uvjetovale pristankom roditelja. Ipak, ne može se negirati da je u takvim slučajevima maloljetnosti gotovo bez iznimke definiran i *podređen* položaj žene u braku jer je o maloljetnoj ženi trebalo skrbiti i to ne samo u ekonomskom smislu.

Rezultati dobiveni usporedbom isprava zaključenih na gradskom i ruralnom području sugeriraju kako je imovinsko pravni položaj gradskih žena bio mnogo povoljniji. O tome svjedoče odredbe ugovora o raspolaganju mirazom, tj. zasebnom imovinom u kojima su bogatije žene bile i snažniji ugovaratelji. Također, status zajedničke stečevine u ugovorima napisanim na njemačkom jeziku na području Osijeka potvrđuje i ekonomsku ravnopravnost obaju partnera. *Očito isto* nije vrijedilo na mađarskom ruralnom području jer je samo u jednom ugovoru zabilježeno ugovaranje statusa zasebne imovine žene. Dijelom je to rezultat primjene povoljnijeg pravnog režima definiranog pravom OGZ-a, ali i okolnošću da su "gradske žene", ako je suditi po sadržaju analiziranih isprava, i materijalnim statusom vlastitih obitelji bile u povoljnijem položaju od seoskih. To ih je činilo snažnijim ugovarateljem.

Uvidom u *sadržaj privatnih isprava koje su primarno osiguravale žene nakon smrti* njihovih partnera, zaključuje se da su odredbe o privremenom uzdržavanju imale dvostrani karakter. Dok su s jedne strane afirmativno djelovale na zaštitu žena po smrti njihovih partnera, s druge su strane jasan pokazatelj društvenog statusa žene u vrijeme kada su napisane. Žene o kojima je bilo potrebno skrbiti i nakon smrti partnera nisu ostvarivale vlastiti dohodak te im je s tim u vezi egzistencija zasigurno mogla biti dovedena u pitanje. To je još naglašenije u ugovorima koji su regulirali udovičko pravo s obzirom na to da je ovaj tradicionalni institut jasnije nastojao zaštititi *žene koje nisu posjedovale* vlastitu imovinu. To je razvidno na području primjene ugarskog prava gdje su žene bile obvezne prepustiti upravljanje imovinom suprugu *čak i u slučaju kada je kvaliteta upravljanja bila upitna*. Ne smije se zanemariti ni kako je položaj žena na tom području ograničen i time što su rijetko donosile miraz (makar u ugovorima koje smo uspjeli analizirati). Odredbe o osnivanju zaklada u oporukama bogatih građana Osijeka potvrđuju kako je nerijetko bilo potrebno žene ekonomski osigurati kako bi joj se omogućilo aktivno i ravnopravno sudjelovanje u zaključivanju braka i zasnivanju obitelji. Time su žene koje su donosile izdašnije miraze bile i bliže ravnopravnom imovinskom statusu.

Bračni ugovori, ali i ostali izvori koji su raščlanjeni u radu napisani su prvenstveno radi zaštite žene i njezine imovine. Iako autonomija stranaka u sadržaju isprava nije prelazila granice važećeg prava, stranke su ugovarale povoljan zakonski model kako bi osigurale ženinu imovinu za vrijeme trajanja braka, ali i neposredno nakon prestanka. Okolnost da je pri kraju promatranog razdoblja zabilježen rastući trend zaključenja bračnih ugovora svjedoči o jačanju imovinsko pravnog položaja žene što je u nekim analiziranim slučajevima u gradskim sredinama vrlo izričito navedeno.

BIBLIOGRAFIJA

1. Almási A, *Ungarisches Privatrecht 1* (Walter de Gruyter GmbH & Co KG 2020)
2. Andres I, 'Ženidbeno imovinsko pravo u hrvatsko-ugarskom privatnom pravu s osobitim obzirom na pozitivno privatno pravo u Kraljevini Ugarskoj' (1916) XLII (1) Mjesečnik

3. Bokwa K i Jarosz I, 'The History of Old Hungarian Private Law. An Unexpected Answer to Modern Challenges?' 2020 7(2) *Russian Journal of Legal Studies*, 72. <<https://rjls.cherkasgu.press/en/archive.html?number=2020-09-02-18:33:28&journal=11>> pristupljeno 22. listopada 2021.
4. Csernák J, 'Házasság és válás Magyarországon 1870-1994' [Marriage and divorce in Hungary, 1870-1994] (1996) 39 *Demográfia* <http://demografia.hu/kiadvany_okonline/index.php/demografia-article/view/105/803> pristupljeno 17. listopada 2021
5. Czibere I, 'Poor Peasant Women in Hungary in the Second Half of the 19th Century' (2013) 1(9) *Open Journal of Social Science Research*
6. Červenjak J i Živaković- Kerže Z, 'Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće' (2014) 14 *Scrinia Slavonica* 129
7. Derenčin M, *Tumač k Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku* (Knjiga 1. Nakladom Sveučilišne knjižare Albrechta i Fiedlera 1880)
8. Erceg S i Tataj D, 'Položaj žena u Banskjoj Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća' (2019) 10(3) *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 81
9. Herger EC, 'Alimony in Hungarian Family Law in the 19th Century' (2011) 2(2) *Journal on European History of Law* 43
10. Herger EC., 'The Traditional Roots of Alimony in the Hungarian Family Law' (2011) 4 *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 67.
11. Gerhard U, 'Women's Rights in Civil Law in Europe (nineteenth century)' (2016) 43 (1) *Clio. Women, Gender, History* 250–273, <https://www.cairn-int.info/article-E_CLIO1_043_0250--women-s-rights-in-civil-law-in-europe.htm?contenu=article> pristupljeno 28. rujna 2021
12. Kasap J, 'Pravna obilježja ženidbenih ugovora na području Osijeka i Baranje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće' (2021) 58 (4) *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 1205
13. Kasap J i Lachner V, 'Collection of testamentary notes as an indicator of the economic situation of the inhabitants of the city of Osijek in the period the second half of the 19th century' *Region, entrepreneurship, development: 9th international scientific symposium* (Faculty of Economics in Osijek, 2020)
14. Kasap J i Muhvić L, 'Legal Dispositions Of Matilda Hengl – A Review Of The Legal Position Of Women In The First Half Of The 20th Century' *RED 2021 – 10th International Scientific Symposium Region, Entrepreneurship, Development* (Studio HS internet d.o.o., Osijek, 2021)
15. Képes G, 'The Birth and Youth of the Modern Hungarian Private Law' (2016) 7 (2) *Journal on European History of Law* 102
16. Klang H., *Kommenatar zum Allgeimeinen Bürgerliches Gesetzbuch* (Driter Band, Druck und Verlag der Osterreichlichen Staatsdruckere 1932)
17. Krešić M, 'Žensko pitanje u reformama bana Ivana Mažuranića', in: Čepulo, D i Rogić M i Roksandić, D (eds), *Intelektualac, kultura, reforma: Ivan Mažuranić i njegovo vrijeme* (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2019)
18. Rady M, *Customary Law in Hungary: Courts, Texts, and the Tripartitum* (Oxford University Press 2015)
19. Rady M, 'Judicial Organization and Decision Making in Old Hungary' (2012) 90 (3), *The Slavonic and East European Review* 450
20. Rušnov A, *Tumač Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku* (2. prerađeno i dopunjeno izdanje, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1910)
21. Rušnov A, *Tumač Obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku, Knjiga 2.*, (Tisak i naklada knjižare L. Hartmana, 1891)

22. Spevec FJ, Ženitbeno imovinsko pravo. Pravnopovjesna razprava, dio. I., (Dionička tiskara u Zagrebu, 1888)
23. Svoboda M, *Privatno pravo u Vojvodini i Međimurju (mađarsko privatno pravo) uspoređeno sa sistemom austr. O.g.z. s originala Slovačko privatno pravo J. Singera*, (Tiskom Jugoslavenskog Novinskog d.d. (Ivan Malinar) 1926)
24. Vuković, M, *Opći građanski zakonik – s novelama i ostalim naknadnim propisima* (Školska knjiga 1955)

MREŽNI IZVORI

1. Csernák J, 'Házasság és válás Magyarországon 1870-1994' [Marriage and divorce in Hungary, 1870-1994] (1996) 39 *Demográfia* <http://demografia.hu/kiadvany_okonline/index.php/demografia/article/view/105/803> pristupljeno 17. listopada 2021
2. Dezső M, *A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve: Az 1894. XXXI., XXXII. és XXXIII. törvénycikkek és az azokra vonatkozó összes rendeletek és utasítások*, (Grill K. cs. és kir. udvari könyvkereskedése, 1895) 105–107. <https://books.google.hr/books/about/A_h%C3%A1zass%C3%A1lgi_jog_%C3%A9s_az_anyak%C3%B6nyvi_t%C3%B6rvény.html?id=6N3WCaLU9q0C&redir_esc=y> pristupljeno 28. listopada 2021.
3. György J, *A magyar házassági vagyoni jog* (Hornvánszky V, 1888) <https://books.google.hr/books?id=m_BEAAAAcAAJ&source=gbs_navlinks_s> pristupljeno 25. listopada 2021
4. Hamza G, 'Geschichte der Kodifikation des Zivilrechts in Ungarn' (2008) 12 *Anuario da Faculdade de Direito da Universidade da Coruña* 533 <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewjNzJmh9-vwAhXE0aQKHcCFBoMQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Fruc.udc.es%2Fspace%2Fhandle%2F2183%2F7443&usq=AOvVaw149qYtVYwFu_vnePYkPIvo> pristupljeno 17. listopada 2021.
5. Kulcsar L J, 'Something Old, Something New – The Hungarian Marriage Patterns in Historical Perspective' <<https://paa2005.princeton.edu/papers/50574>> pristupljeno 17. listopada 2021.
6. Vékás L, 'The Codification of Private Law in Hungary in Historical Perspective' (2010) <<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/41814/004.pdf>> pristupljeno 30. listopada 2021.
7. Werbőczy I i Werbőczy S 'Opus tripartitum juris consuetudinarii regni Hungariae (etc.) Corpus juris Hungarici (etc.)' (Vol. 1., Tyrnaviae 1751) <https://books.google.hr/books?id=m_BEAAAAcAAJ&source=gbs_navlinks_s> pristupljeno 25. listopada 2021.

PROPISI I DOKUMENTI

1. Obći austrijski građanski zakonik proglaše patentom od 29. studenog 1852. u kraljevinah Ugarskoj, Hrvatskoj, slavonskoj, serbskoj Vojvodini i tamiškom Banatu, ujedno s potonjima u dodatku sa držanimi naredbama, koje se odnose na ovaj zakonik, dio prvi, Iz c.k. dvorske i državne štamparije, (Iz c.k. dvorske i državne štamparije, 1853)
2. Zakon o bračnim odnosima iz 1894. izvornog naziva XXXI. törvénycikk a házassági jogról dostupnan je na poveznici <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89400031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D34>> pristupljeno 28. listopada 2021.

3. Zakon o ovršnom postupku, Zakonski članak 60 iz 1881., 1881. évi LX. törvények végrehajtási eljárásáról, <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100060.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31>> pristupljeno 30. rujna 2021.

ARHIVSKO GRADIVO

1. HR-DAOS-878; GJURGJEVIĆ, VASO – Osijek (? – ?); 1886–1910: kut. 1; 0,1. SI.
2. HR-DAOS-1610; URSZINY, Pal – Darda (1887-1910); 1887–1910: kut. 3.
3. HR-DAOS-123, kut. 524., Zbirka oporuka 201–1015.
4. HR-DAOS-6, kut. 6403., Zaklade. Razno. 1892–1936.

Jelena Kasap*

PROPERTY RIGHTS OF A MARRIED WOMAN AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES – ACCORDING TO THE CONTENT OF PRIVATE DOCUMENTS

Summary

Drawing up marriage contracts in order to achieve the autonomy of the parties with regard to property relations in marriage in the period after the entry into force of the Austrian General Civil Code has become a common practice. A very detailed normative framework for the regulation of individual institutes of marital law left enough space to regulate property relations between spouses in accordance with their requirements and with the purpose of preserving the economic interests of the family and each partner. In the period in which a man took over the function of managing marital property, and the position of a married woman was marked by patterns of desirable behaviour, a number of property dispositions were recorded with the purpose of strengthening a woman's position in society during marriage, but also securing her status in the case of termination of marriage. Guided by the idea of modernizing the social position of women in the period after the entry into force of the Austrian Civil Code, the basic purpose of this research is to determine the position of women in terms of property rights acquired on the basis of private legal documents. This refers to the institutes included in the content of marriage contracts preserved in the State Archives in Osijek and the effects of wills, which often contained marriage provisions, but also those wills whose creators often sought to provide property protection for poor women by establishing foundations. Available documents come from different legal areas of urban (Osijek) and rural (Baranja) areas, which makes them a valuable material for a comparative analysis of various issues, from applicable law to the effects of its application. Therefore, this research uses a legal-historical method and a comparison of the obtained results to try to determine the effects of marriage law and the impact of contractual dispositions on the economic and legal strengthening of the position of women in the society in the second half of the 19th century.

Keywords: marriage contracts, property rights, marital property, testaments, Osijek, Baranja

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Jelena Kasap, PhD, Assistant Professor, Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, S. Radića 13, 31000 Osijek, Republic of Croatia. E-mail address: jkasap@pravos.hr. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8182-7493>.